

De gamle Tværveje fra Aarhus og Horsens til Ringkøbing.

Af Bibliotekar *Chr. Heilskov.*

I dette tidsskrifts 5. r. V har jeg paavist en ældgammel færdselslinje tværs over Jylland fra Randers til Ringkøbing. Det er dog almindeligt bekendt, at der ogsaa i fortiden fandtes en sydligere tværrute fra østkysten (Aarhus, Horsens) over Ry eller Vrads til Ringkøbing. Denne rute skal jeg her søge at belyse nærmere, da den har direkte tilknytning til Randers-Ringkøbing linjen.

Troels-Lund nævner¹⁾, at statholderen Henrik Rantzau i det 16. aarhundrede angiver Jyllands bredde til 6 dagsrejser, hvilket vilde give 2 à 3 mil om dagen (!). I overensstemmelse hermed er Jylland paa samtidige kort bredest mellem Aarhus og Ringkøbing, hvilket synes at tyde paa, at man har udregnet afstanden efter, hvad man dengang ansaa for hovedruten tværs over halvøen. At denne rute ikke har ført ad meget farbare veje, vil jo unægtelig fremgaa af det ovenfor anførte. I det følgende vil man se dette bekræftet.

Professor J. T. Lundbyes studier over oldtidsveje viser flere ruter, der fra Aarhus—Horsens egnen styrer vestpaa. Paa et kort over nye hovedveje tilkomne mod oldtidens slutning²⁾ afsætter professoren en vej

¹⁾ Dagl. Liv i Norden, ill. udg. I, 199.

²⁾ Aarhus Stifts Aarb. 1925.

fra Varna syd for Aarhus over Ormslev, Aabo, Adslev, Hjelmlev til Ry og derfra videre vestpaa over Asklev ind i det nuværende Ringkøbing Amt. Fra Varna har vejen uden al tvivl ført videre langs stranden og sydsiden af Aarhus til det ældgamle vadested Immervad, hvor det ældste *Aarhus* utvivlsomt har ligget. Den her nævnte vej, der næppe kan efterspores »i marken«, synes at være en forløber for eller første udgave af den vejlinje, vi her vil dvæle nærmere ved. Medens Lundbyes oldtidsvej holder sig syd for sørækken Brabrand-, Taastrup-, Ravn- og Knudsø, kom hovedruten fra Aarhus vestpaa senere til at gaa nord for sørækken (Knudsø dog undtaget). Paa det nævnte kort er der dog ogsaa afsat en vejlinje fra Aaby ved Aarhus til Harlev, altsaa nord om Brabrand Sø. Paa et eller andet tidspunkt maa denne rute have fundet frem til Ry; thi over denne by gik hovedfærdselen fra Aarhus til Vestjylland, indtil Silkeborg begyndte at faa betydning som handelsplads.

I 1645 omtales de gamle alfarveje i Østjylland, deriblandt den »fra Aarhusz och til Rye, huor fienden gemeenlig haffuer taget sin March, Och vnder tiden der paa Atschellige Steder, vdi fem Dage, och Netter tillige, Med Heelle Troupper, Liggett Offuer och der vdtærritt Alt Huisz Forrefanttiz, Aff Prouint, Korn och foder, Forvden lidelig Plyndren« osv.¹⁾

Der taltes imidlertid i gamle dage om 3 Ryveje fra Aarhus, den nordre, mellemste og søndre²⁾. Af disse maa vi nok anse den søndre for hovedvejen, skønt ingen af dem vises som landevej paa Videnskabernes Selskabs kort fra 1787. Denne Ryvej har vistnok fra først af gaaet om ad Hasle, Brabrand, Aarslev, Lillering og

¹⁾ Kvartalsskr. Orion II, 224.

²⁾ Se Aarhus Stifts Aarb. 1913, s. 39—42.

Storring til Høver, medens man senere har foretrukket vejen fra Hasle over Lyngby, Labing mølle, Hørslev og Skovby til Høver. Denne rute synes at være kommen i brug efter 1787, da vejen Hasle—Lyngby ikke er afsat paa ovennævnte kort (hvis dette da ikke er en forglemmelse, thi pinligt nøjagtige var Videnskabernes Selskabs kort ingenlunde). Fra Skovby førte en senere mere benyttet vej over Laasby, Flensted, Linaa og Haarup til Silkeborg.

Men denne gamle tværvej over Ry til Vestjylland var imidlertid saa daarlig, at den, der i 1820'erne med kgl. postvogn vilde rejse fra Aarhus til Ringkøbing, maatte døje 22½ mil over Viborg og Holstebro. Derimod bemærkes, at »med egen Befordring kan man reise igiennem Ry, Salten, forbi Holkenug [skal aabenbart være Hjøllund] Kro, igiennem Temm og Gielleruplund, hvorved man vinder over 4 Mile«¹⁾.

Den Ryvej, vi følger, gaar fra Aarhus først op til *Hasle*, som har givet herredet navn, og hvor det oprindelige tingsted menes at have ligget. Ved begyndelsen af byen findes endnu paa venstre side af gaden en oprindelig vejvisersten, hvorpaa læses navnet Lyngby og en kilometerangivelse. Men paa den anden side af stenen staar med gammeldags bogstaver RYE VEYEN. Denne indskrift er nu kun læselig ved gunstig belysning. Samme Ryvej, der i vore dage blot er en simpel bivej, fører derefter forbi Tousgaard, passerede en lille, nu forsvunden skov og gaar saa gennem slugten *Hejredal* ned til *Brabrand*. En meget benyttet sti for fodgængere, kaldet »Ry sti«, gik tidligere fra Aarhus direkte til Brabrand, men den blev aflukket og forbudt i 1829²⁾. Forbi Brabrand kirke gik den gamle rute videre vest-

1) Tregder: Haandb. f. Reisende. 1824, s. 330.

2) Aarhus Stiftstid. 1829 nr. 114.

paa over vandløbet *Volbæk* og ad en vej, som endnu fører langs sydsiden af Aarslev Skov (hvor der dog paa kortet 1787 ses lidt skov syd for vejen) og op til *Aarslev* by. Herfra gik vejen lidt sydligere end den nuværende Silkeborgvej til den forrige *Aarslev kro*, der endnu ligger som bondegaard paa marken et lille stykke syd for den nuværende kro. Aarhus—Silkeborg landevej anlagdes midt i forrige aarhundrede (efter 1847). Ved arbejdet var E. M. Dalgas vejinspektør. Aarslev kro flyttedes 1854 op til den nuværende landevej af Søren Christophersen. Maaske var han den kromand i den gamle kro, der var meget nøje af sig, hvorfor kroen spottende kaldtes »Tappenøwe kro«, som Aug. F. Schmidt fortæller i »Brabrand og Aarslev Sognes Historie«. Fra kroen gik vejen stejlt nedad til *Kannikemøllebroen* over Lyngbygaards Aa. Den laa lidt sydligere end den nuværende landevejsbro og blev nedbrudt c. 1855. Endnu lidt sydligere laa i længst forsvunden tid en vandmølle, tilhørende kannikerne i Aarhus. Et minde om den er navnet »Mølbierefalled« i markbogen af 1683. Broen, som havde sit navn efter møllen, var gammel. Kort før 1587 lod Søren Jensen i Storring paa egen bekostning bygge en ny bro over »Kannikemølle Aa«, hvor den vejfarende mand undertiden ikke uden stor fare kunde komme over¹). I 1831 blev broen underkastet en hovedreparation, og ved den lejlighed nævnes den som liggende ved den søndre Ryvej²). Man kan lidt syd for vore dages bro ved nordspidsen af *Lerballe Skov* se nogle store sten i aalejet, der markerer det gamle vadested. Dette kaldes endnu af ældre folk »Devvel« eller »Debel«³). Ved broen skal for ikke

¹) Kancelliets Brevb. 27/8 87.

²) Aarhus Stiftstid. 1931 nr. 6.

³) Aug. F. Schmidt: Brabrand og Aarslev Sognes Hist. I, 75.

mange aar siden have staaet en sten med ordene »Anno 1714« og derover en kongekrone (vildtbanesten?).

Paa den anden side af aeen kan den gamle vej endnu tydeligt spores lidt forbi et lille hus, hvorfra den har været fortsat i sydvestlig retning nord om Højbygaard til *Lillering*. Herfra og til *Storring* gaar vejen gennem et frodigt og skovrigt landskab med smuk udsigt mod syd til Bjørnebjergene og andre højder. Vejen fortsætter nord om Gammelgaard (hvor en borg har ligget) til *Høver*. Denne by har i fordums dage været anderledes i vælten end nu. Selve dens navn kan, som professor Lundbye antyder, minde om, at her i oldtiden har ligget et gudehov, maaske paa selvsamme sted, hvor den længst forsvundne kirke, der nævnes 1524, har staaet. I byen var der ogsaa i sin tid en kro, der 1834 omtales som liggende »ved Landevejen mellem Aarhus, Ry og Ringkøbing«. Den ejedes paa det tidspunkt af en Ammitzbøll. C. 1855 flyttede Niels Jacobsen Schwartz den fra Høver by ud til den nye Silkeborg landevej.

Fra Høver gaar Ryvejen stærkt opad og siden igen ned til *Nørre-Vissing*. Her har der atter ligget en kirke, der vist blev nedbrudt i 1. halvdel af det 16. aarhundrede. Kro er der ligeledes her, dog først oprettet efter 1801. Den laa tidligere der, hvor vejen drejer af til Jaungyde, og skal have været en meget stor gaard. Siden flyttedes den til sin nuværende plads østligst i byen.

Fra Kannikemøllebro og til Nørre-Vissing kunde man ogsaa benytte vejen over Harlev, Taastrup (hvor der var kro), Stjær og Søballe. Men vi fortsætter nu fra Nørre-Vissing ad Ryvejen, der gaar op langs siden af et svært bakkedrag, hvorfra der er smuk udsigt. Naar det saa atter gaar nedad mod den gammeldags idylliske by *Jaungyde*, bliver udsigten mod syd rent

ud imponerende over mod de store højtliggende Hemstor-Nygaarde skove. Vejen gaar videre forbi *Skæggeskov*, hvor der ved ejendommen Skovbæk har ligget en vandmølle, vist nedbrudt i slutningen af det 16. aarhundrede. Snart efter forener Ryvejen sig med den tidligere Skanderborg-Viborg landevej. De følges saa paa en overmaade malerisk strækning langs østbredden af *Knudsø*. Skanderborgvejen gaar nu op gennem *Firgaarde Skov*, medens vor vej fortsætter langs sydsiden af søen gennem *Ry Stationsby* til den gamle anselige *Ry mølle*, hvor *Gudena* passeres. Her blev der betalt bropenge til møllen indtil 1872.

Overgangen over *Gudena* ved *Ry mølle* er dog ikke den oprindelige. I den ældste tid (og da formodentlig inden møllens oprettelse) har der været en overgang længere mod syd. Aarhus-Ryvejen har da fulgt den gamle Viborg-Skanderborg vej fra *Knudsø* op gennem *Firgaarde Skov* (se ovenfor) til *Siim* og er herfra gaaet ad den saakaldte »Tingvej« ned syd for *Rymølle Sø* til et sted kaldet *Snævringen*. For mange aar siden, da jeg syslede med de gamle veje i Aarhus amt, fik jeg brev fra den nu afdøde sanatorielæge dr. Kristen Isager vedrørende det her nævnte overgangssted. Af brevet, der er dateret Ry d. 20. Marts 1913, vil jeg tillade mig at citere det væsentlige. Dr. Isager skriver:

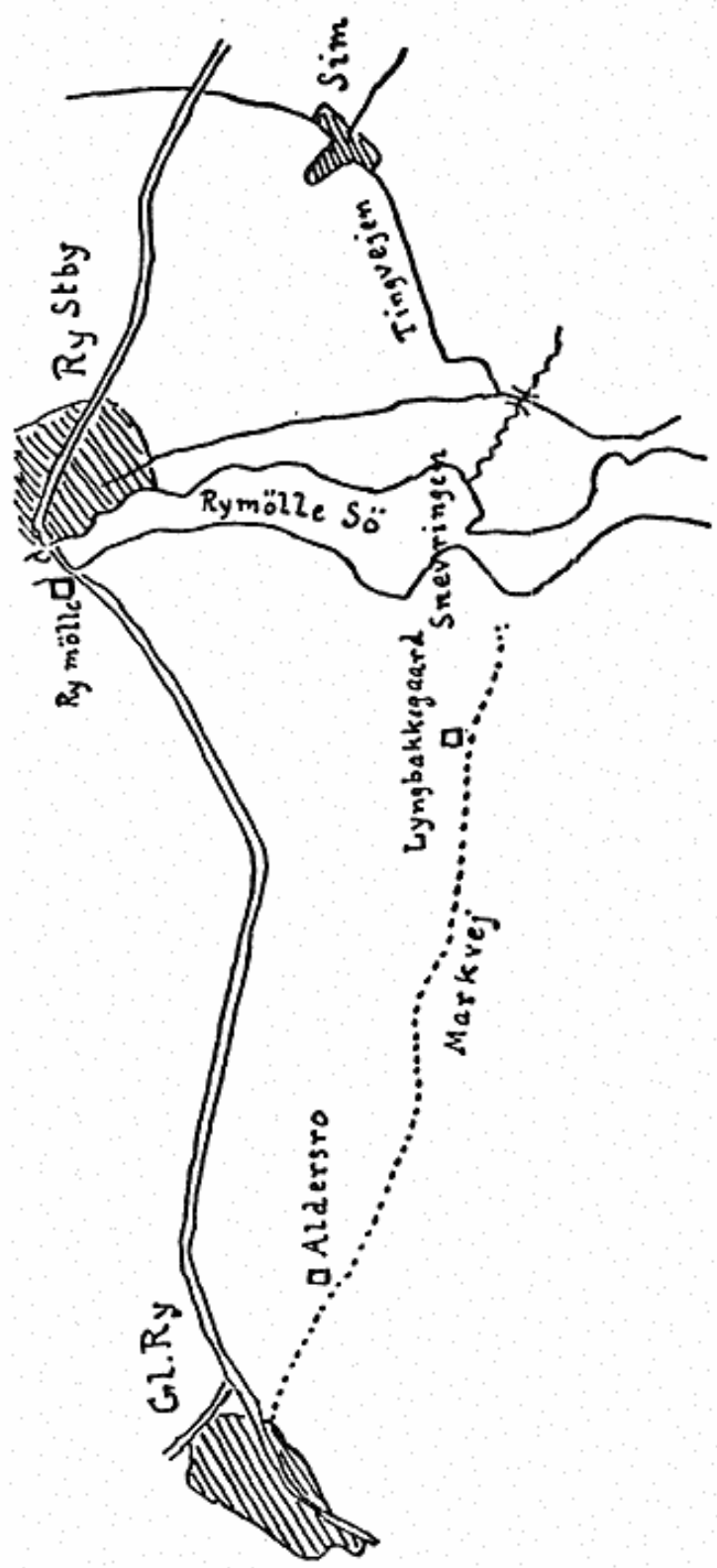
»For en halv snes aar siden, da sanatoriet blev bygget, blev der i den mose, som ligger nedenfor, foretaget en del udgravninger; jeg var da paa rejse, men da jeg kom hjem, meddelte arbejdsmanden mig, at man i mosen havde fundet rester af gl. veje, træstykker, fyld og sten. Nu vidste jeg jo, at Rye mølle og overgangen der ikke just var fra de ældste tider. Jeg vidste, at den gl. Skanderborg vej gik til *Siim*, og fra *Siim* gik der endnu ned efter mosen en hulvej, som lignede

en rigtig gl. stærkt befærdet vej — nu befærdes den jo aldrig. Endvidere gaar der fra Rye by [o: Gl. Ry] ned til gaarden Fælund en lignende vej. Det laa da nær at forbinde disse to veje og slutte, at det gl. overfartssted over aaen havde været det sted, som kaldes snevringen«.

Jeg har fulgt »Tingvejen« og set, at dér, hvor vejen har fald ned mod jernbanen, findes flere tilgroede hulveje. Endvidere meddeler førstelærer H. Nielsen i Gammel-Ry, at gamle folk har fortalt, at de har kørt over Gudena ved Snævringen, hvor der er fuldt af store sten i bunden. Den af dr. Isager nævnte gaard Fælund kaldes nu Lyngbakkegaard. Hvor markvejen længere oppe ved Gammel-Ry gaar gennem et dalstrøg forbi gaarden Aldersro, ses en tydelig gammel hulvej jævnsides med markvejen.

Vi vender tilbage til den senere benyttede vej. Fra Ry mølle stiger den stærkt op til den gamle landsby *Ry* eller, som den nu almindeligt kaldes, *Gammel-Ry*. Dette vejstykke er anlagt som chaussé 1875. Nogle faa alen fra denne, paa højre side, naar man kommer fra Ry mølle, omtrent i lige linje mellem Tinghus og Stensgaard, er der ved den nye vejs anlæg udgravet et gammelt tingsted¹⁾. I Gl.-Ry mødes og skilles endnu som i fortiden mange veje og hertil valfartede i middelalderen som bekendt store menneskeskarer til Skt. Søren's undergående kilde ude ved kanten af Sønderskov. Formentlig har Ry ogsaa været købstad i middelalderen, og dens i sin tid store kirke blev jo udset til kongevalget 1534. Ved torvet midt i byen ligger kroen, der utvivlsomt har adskillige aar paa bagen. I 1587 fik Christen Pedersen i Ry tilladelse til »sise frit« at ind-

¹⁾ A. Lütken: Haandbog for Tourister i Silkeborgene og Grejsdalen, s. 11.

Kort over den gamle Gudenaå-Overgang.

føre 1 læst rostockerøl¹⁾). Formodentlig har han været kromand. Men ialfald fik Søren Andersen Kjærulf, materialskriver paa Skanderborg slot, bevilling paa kroen i 1694²⁾). Professor T. A. Becker giver i 1839 kroen det skudsmaal, at den »seer ret anselig ud og godt kan maale sig med endeel Gjæstgivergaarde i de mindre Kjøbstæder«. Kroen brændte 1735 og atter 1832. Den nuværende bygning er forholdsvis ny.

Fra Gammel-Ry har Ringkøbingvejen ført mellem Ry Sønderskov og Salten Langsø til Salten. Førstelærer H. Nielsen (der arbejder paa Ry sogns historie) mener, at den ældste vej er gaaet sydpaa ned mod Ry Bro og derpaa har bøjet i vest nærmere nede ved søen. Denne mærkelige omvej mener Nielsen at være begrundet deri, at omraadet syd for Sønderskoven og vest for Ry-S. Vissing vejen i tidligere tider har været et overdrev, som var vanskeligt at befare. Den nuværende mere direkte vej fandtes dog i 1787, og da har den naturligvis været den almindeligt brugte. De to vejgrene mødes lidt vest for gaarden Hjasbæk. Vejen fører iøvrigt gennem et landskab af uforlignelig skønhed. Den gaar først under *Ry Sønderskops* bjergagtigt stejle affald, nu og da med udsigt over Salten Langsø, siden gennem skov og mellem lyngbakker med stadig stigen og fald. Man kommer i vore dage forbi ejendommen *Højkol*, der troner højt oppe over skoven som et bjergslot i Thüringen. Lidt længere fremme nord for vejen ligger en bondegaard ved navn *Voldborgkær*. Ingeniør Alex. Foss formoder³⁾, at her i sin tid har ligget en voldborg med et kær nedenfor bakkerne, og at borgen har været anlagt her for at

1) Kanc. Brevb. 27/8 87.

2) Klitgaard: Kjærulfske Studier, s. 457.

3) Aarhus Stifts Aarb. 1923, s. 48.

spærre den smalle snævring af Salten Langsø i dennes østlige del, hvor der baade kan køres og rides over. Borgen kunde dog ogsaa beherske vejen til Vestjylland, der kun gaar 300 m syd for Voldborgkær. Lidt vest for dette sted gaar vejen over en lille bæk i den smukke dalstrækning *Ildal*, atter op gennem skov og saa over aabent land til *Salten*.

Her findes der en kro, som er nævnt 1713. Den maa imidlertid være nedlagt senere, thi ²⁴/₈ 1839 bekendtgøres, at der ⁹/₁ samme aar er oprettet en befordringsstation i Salten by — en lidt sen bekendtgørelse, skulde man synes — og at der til de rejsendes bekvemmelighed er indrettet et værtshus sammesteds, samt at sognefoged Jens Laursen indtil videre er udnævnt til opsynsmand ved bemeldte befordringsvæsen¹).

Fra Salten har vejen ført gennem *Tem* ad den nuværende bivej. Ogsaa her træffer vi paa en kro, knapt 2 km fra Salten. Det er et særsyn her i Jylland at finde to hinanden saa nær liggende privilegerede kroer. Men de ligger ogsaa hver paa sin rute, idet landevejene skilles ved Rodelund til henholdsvis Nørre-Snede og Horsens. Kroen i *Tem* hørte forhen under Skanderborg rytterdistrikt. Den nævnes 1701, da Lauritz Hansen fik bevilling ⁸/₂. Om den er ældre, kan jeg ikke sige.

Tem sogn synes at have været tæt bebygget i oldtiden at dømme efter de talrige gravhøje. Vejen vestpaa gaar fra *Tem* gennem en ret ejendommelig egn, hvor man paa nordsiden af vejen ser mørke lyngbakker — *Kollebakkerne* og *Gavlbankerne* — adskilte ved dybe, ensomme dale. Paa de sidstnævnte bakker øst for Hjortsballe Krat findes en samling af 8 gravhøje. Og et stykke syd for vejen ligger den nu beplantede *Bavnsbakke*, som er Vrads herreds højeste punkt (153

¹) Aarhus Stiftstid. ³⁰/₈ 39.

m). Herom skriver provsten Oluf Andersen Grønbech i en indberetning 1623 følgende:

»Wdi Them sogn j Silcheburgh lehn er liggendis itt stoer bergh, vdaff huilken mand kand offuersehe mange herreder och skoffue, paa huilken haffuer stahett itt baunse vdi skipper Clementz thid opreist, som dett mehnis. Omkringh samme bergh haffuer stahett itt stoer krigs slactning vdi gammell thiid, saa der haffuer ligget thuende krigshehr emod hin anden paa huer sid bergett, som der nochsom endnu apparent vestigia med skantz gryfft och andett. Ithem skall hafue veritt pløyett vaben och andett sligt krigs munition, men ellers ingen relation her om kand mand vdaff bunderne [o: bønderne] opspørge. Lidett sønden der fraa ligger itt andett bergh, dett kaldis Kongerbergh, anden kundskab her om vid mand inthett. Østen der neden fra vid en halff fierding veys i en skou ligger thuende bancher, den enne kalder mand Kongensholm, den anden Dronningholm; om dennom siger de gamle, att kongen och drontningen skulle hafft deris paulon och thelter, medlerthid som slactningen skulle hagde staett.«¹⁾

Hvis der ligger noget historisk til grund for denne tradition om et stort slag, saa fremhæves derved vejens betydning som færdselsrute. Thi krigsbegivenheder foregik saa at sige altid omkring de store alfarveje.

Vor vej fører forbi *Hjortsballegaardene* og gennem *Asklev* og *Sebstrup*. Alle tre steder fandtes der i 1645 skov, mest bestaaende af eg²⁾. Paa Sebstrup bys mark »ej langt fra Landevejen« saas der ifølge Hofmans Fundationer³⁾ ruiner af »Svend Fældings Stald«.

1) Danske Saml. 2. r. VI, 159.

2) Kvartalsskr. Orion II, 269.

3) IV, 761.

Denne mystiske Svend Fælding spøger jo rundt om i Øst- og Midtjylland. Det, der her er tænkt paa, maa vistnok være en af de paa denne egn hyppigt forekommende stenhobe, der menes at være rydningsdynger fra oldtidens agerdyrkning.

Vest for Sebstrup sænker terrænet sig, og man ser nu ud over mægtige plantager, hvor forhen heden bredte sig milevidt. Vejen gaar først syd om den saa godt som helt dæmpede og lyngbegroede flyvesandsstrækning *Sebstrup Sande* og siden forbi gaardene *Faurholt* og *Store Hjøllund*, hvilke to sidste navne vidner om skovvækst i fortiden. Det sidste stykke af vejen gaar gennem en plantage til *Hjøllund*, hvor den gamle vejgren fra Horsens støder til.

Denne fordums alfarvej fra Horsens til Gelleruplund (og derfra videre til Ringkøbing) staar i hele sin længde afsat som landevej paa Videnskabernes Selskabs kort 1787—1803, ligesaa paa Gliemanns amtskort fra 1826, men maa dog ved den tid ikke længere være anset som landevej efter de nyere tiders krav. Thi i 1833 skrives, at omtrent dèr, hvor Vrads herred begynder (fra vest) ophører landevejen, og ingen findes gennem dette og Nørvang (skal være Tyrsting) herred før ved Græstrup kirke, »kun mangfoldige ved Siden af hinanden løbende Hjulspor betegne Vejen gjennem Hederne, hvor det er Skik at naar det ene Spor er opkjørt, lægges et andet ved Siden af; (hvor flere slige Hjulspor krydse hverandre, er det en vanskelig Opgave for den fremmede Rejsende at træffe det rette). Selv der, hvor indgrøftede Vejstykker gives, ere de af Mangel paa Tilsyn, Vedligeholdelse i rette

Tid og paa hensigtsmæssig Maade, sædvanligen meget slette, ja, ligesom hine, endog ufremkommelige om Vinteren. Aaer og Bække, som uden Fare kunne passeres om Sommeren, er det til sine Tider ikke muligt at komme over uden Livsfare, naar Vandet, efter vedholdende Regn eller stærk Tøbrud, er steget, hvorfor man ofte nødes til at gjøre en lang Omvej, for at komme til det Sted, hvor Bro er slagen over Vandløbet¹⁾. Det berettes ogsaa, at den »gamle Horsens—Viborg Vej« (delvis den her behandlede) samt vejen over Lund og Aastedbro til Nørre-Snede i gamle dage ikke var bedre end markvejene omkring Horsens by²⁾. Trods denne mislige forfatning staar ruten Horsens—Gelleruplund dog endnu afsat som landevej paa O. N. Olsens Danmarkskort fra 1841. Derimod ses denne vejstrækning ikke mere som saadan paa Klingseys Atlas fra 1874—78. Den var dog i sin Tid ikke saa lidt benyttet til lokal færdsel, bl. a. fordi indbyggerne i Hammerum herred hovedsagelig handlede i Horsens. Ja, denne bys opland strakte sig i virkeligheden helt hen ad vestkysten til. De skovfattige egne vesterude kunde ikke faa træ til bygningsbrug billigere end i Horsens, derfor gik trafikken derhen fra de sydlige hedeegne (ligesom fra de nordlige til Randers).

Vejen gik, som den endnu gaar, nord ud fra Horsens og bøjede saa i nordvest op over den jyske landryg. Man kommer gennem stationsbyen *Lund*. Her finder man af oldtidsminder et dyssekammer uden overligger i skolens have. Lidt udenfor byen gaar landevejen til Nørre-Snede og Ejstrupholm fra tilvenstre, hvor den højtliggende og vidt synlige Tamdrup kirke præsenterer sig paa sin bakke. Snart efter kommer man gen-

¹⁾ J. C. Hald: Ringkjøbing Amt, s. 176—77.

²⁾ T. Baumgarten: Det gamle Horsens og Horsens Slægter, s. 21.

nem *Vinten* og langs sydsiden af *Vinten* Skov, hvor der under krigen 1644—45 var fældet 141 ege og 251 bøge¹). Inde i denne skov har efter overleveringen Nim herreds ting været holdt i gamle dage. Søren Peter Elkjær (f. 1848) fortæller, at tingstedet i hans barndom kunde paavises, da grundstenene til tinghuset endnu laa inde i skoven²). I samme skov ligger iøvrigt to borgbanker, en rund og en firkantet, af befolkningen kaldet »æ Hummelgaardsknolde«. Her laa borgen *Drostholm*, der har været omgivet af voldgrave. Den angives at være forsvunden paa dronning Margrethes tid. Hun var jo, som T. A. Becker siger, efter borge som Fanden efter en sjæl³).

Fra *Vinten* Skov gaar det stadigt opad til *Nim*, som ligger meget højt. Fra vandværkshøjen nord i byen (107 m) aabenbarer der sig et storslaaet panorama til alle sider.

Om *Nim* birk hedder det i 1645, at det laa paa et »Alstraag« (∩: al-strøg), hvor fjenderne under den nylig endte Krig 4 gange havde haft deres natteleje og fortæret alt det indavlede korn⁴). I *Nim* træffer vi paa den første kro paa denne vej. Den omtales 1766, da den fik bevilling, under navnet »Kongsgaarden«. Endnu c. 1900 eksisterede den, men er siden nedlagt, og den kønne gamle bindingsværksbygning nedrevet. — Man vilde undre sig over at træffe en kro saa nær ved Bræstenbro, kun 2 km længere fremme, dersom man ikke vidste, at gennem *Nim* gik den gamle, nu som landevej nedlagte, færdselsrute fra Skanderborg over Yding, Vestbirk og Uldum til Vejle⁵). I *Nim* Skov havde Fre-

¹) Kvartalsskr. Orion II, 193.

²) Aarhus Stifts Aarb. 1931, s. 177.

³) Om *Drostholm* se forøvrigt nævnte aarbog 1923, s. 89—93.

⁴) Kvartalsskr. Orion II, 226.

⁵) Se Jacob Alsted »Valdemars Vej« i Vejle Amts Aarb. 1912.

derik II et jagthus, hvor han kunde overnatte paa vejen til og fra Skanderborg. Kongens folk gæstede derfor ofte Nim, og i 1598 udstedtes der aabent brev om, at Christoffer Holgersen i Nim, der var beskikket til foged i Nim birk og desuden besværes meget af kongens folk og tjenere, som stedse kommer til ham, maa være fri for at svare landgilde af sin gaard¹⁾. Muligvis har Christoffer Holgersen beboet »Kongsgaarden«, som i senere tider blev kgl. privilegeret kro.

Vejen gaar nu omsider nedad, og snart naar vi rutens største naturhindring, nemlig *Gudena*. Her var et ældgammelt vadested, *Bræstenbro*, hvor der i middelalderen har ligget et valfartskapel, indviet til Vor Frue, og tæt ved den en hellig kilde. Kapellet nævnes 1426²⁾. I 1917 blev der afdækket nogle fundamenter af dette, og i og omkring samme er der fundet adskillige menneskeskeletter³⁾. Grundlæggelsen af dette kapel skyldes jo utvivlsomt tidligere tiders stærke trafik over det gamle vadested her. Bræstenbro skrives c. 1500 »Brystingbro«, hvilket udlægges som det brolagte vadested over aaen, før her kom bro i ordets moderne betydning.

Nær ved det sted, hvor kapellet har staaet, ligger nu Bræstenbro kro, som Hans Wibye fik bevilling paa ²⁶/₁ 1730. Paa en sten udenfor kroen staar: »Maria Trige. H. Wibye. 1736.« Formodentlig er kroen ombygget det aar. Den nuværende kro er opført 1894 (nu afholdskro).

Ved Bræstenbro begyndte i fordums tid hedeegnene. I 1757 paastodes det, at der fra Bræstenbro til Engesvang (paa Hærvejen) og derfra til Knudstrup var

1) Kanc. Brevb. ⁴/₃ 98.

2) Ældste d. Archivreg. II, s. 165.

3) Nærmere herom i Aarhus Stifts Aarb. 1919, s. 123—41.

»puur Hede«¹⁾. I 1787 var der dog ikke egentlig hede langs vejen før paa den anden side af Græstrup.

1 km fra Bræstenbro ligger byen *Aastruplund*. Den er ny og opstaaet i vore dage. Hertil har vi fulgt den nuværende Horsens—Silkeborg landevej, men nu gaar den gamle vej fra tilvenstre og fortsætter som bivej gennem Ring til Græstrup. Paa denne strækning nævnes i 1508 *Aastrup Skov* og *Vor Frue Skov*, mellem hvilke der var skovskæl²⁾. Her ligger gamle minder i luften. Paa vejen til Ring passeres gravhøjen *Bavnehøj* (133 m), og i oldtiden synes der syd for *Ring Sø* at have været en helligdom for guden Ull; thi i 1499 tales der om »Ulszuigh« (o: Ulls vi) paa Ring mark »syndenn wed Wigszøe [o: den viede sø] liggendis«³⁾. At sidstnævnte er identisk med Ring Sø fremgaar af, at aaret efter nævnes »Wlsuig« »synden ved Ringgesøe«⁴⁾. Forresten menes selve navnet Ring at være af mytologisk oprindelse, idet »Hringr« skal være et navn for solguden, hvis hellige tegn var en ring eller et hjul⁵⁾.

I *Ring* har der i gamle dage været en kro; den omtales i Tyrsting-Vrads herreders tingbog 1711, og kromanden hed da Hans Pedersen.

Vi kommer nu til Græstrup sogn, der sammen med Ring og andre sogne nævnes blandt dem, som fjendens marsch passerede igennem under krigen 1644—45. Atter i *Græstrup* by var der krohold. Kroen eksisterede 1838, da Johan Gottfredsen havde den; men den er ikke nævnt i folketællingen 1787. Antagelig er den i sin tid flyttet hertil fra Ring, hvortil der er

1) Hans de Hoffman: *Oeconom. Betragtn. om Aarhus Stift*, s. 3.

2) *Ældste d. Archivreg.* II, 66—67.

3) *Anf. st.* I, 209.

4) *Anf. st.* II, 65.

5) Gudm. Schütte: *Hjemligt Hedenskab*, s. 103.

3½ km. Kroen er gammeldags og beskeden, i vore dage afholdshjem. Græstrup betegnes i 1843 som liggende nær skoven Græstruplund ved landevejen mellem Horsens og Viborg. Ogsaa til sidstnævnte by benyttedes vejen altsaa, nemlig over Lille Hjøllund og videre ad Hærvejen.

Et Stykke længere fremme støder vi paa en korsvej, hvor der staar en velbevaret vildtbanesten fra 1743. Her laa nogle gaarde (nu spredte) ved navn *Hovedskov*. Det er den gamle landevej fra Ry over Sønder-Vissing til Nørre-Snede, der her stævner frem fra nordøst. Her tog heden i 1787 rigtig fat og vedblev med nogle mindre afbrydelser helt til Gellerup, ja man kunde paa en vis maade sige helt til Ringkøbing. Først gaar vejen gennem *Løvet Skov*, der nu væsentlig bestaar af bøg, men paa vestsiden har en kratagtig karakter med egepur. Her har dog før været større egebevoksning, thi i 1812 havde nogle mænd i Løve stjaalet egetømmer herfra, hvilket gav anledning til »den Løve krig«¹⁾. Den del af skoven, der laa vest for »adelvejen«, var 1683 ansat til 18 svins olden²⁾.

Siden gaar vejen gennem *Løve* by, hvor den skærer den nuværende chaussé fra Silkeborg til Nørre-Snede. Naar man er kommen gennem byen, ser man paa højre haand en stor oldtidshøj, hvorfra udsigten er ganske pragtfuld hele horisonten rundt. Snart efter følger 4 andre høje i nærheden af vejen, medens 2 ses overpløjede. Det hele afsluttes med en smuk langhøj ved vejens nordside, lidt før Snabegaards Plantage tager fat. Nu passeres *Knobgaard* (der 1787 benævnes Knabgaard), og vejen gaar saa vest om *Snabegaards Plantage* op til den usædvanligt højtliggende by *Vrads*

¹⁾ Aarhus Stifts Aarb. 1928, s. 71—73.

²⁾ Østjydske Hjemstavn 1940, s. 35.

(et punkt øst for byen 116 m) med sin lille kullede kirke. Stedet forekommer os i vore dage fjærnt og ensomt, men før i tiden har det været et vejknudepunkt, og endnu udstraalet herfra 6 veje. At Vrads laa paa et alfart strøg, derom vidner bl. a. den omstændighed, at den nævnes blandt de byer, som fjendens marsch er gaaet igennem under krigen 1644—45. Beboerne var derfor »gansche forarmede, saa de entten Lidet, eller Slett intted, formaar att vdgiffue«¹⁾. Her i Vrads har ogsaa været holdt marked, der senere blev henlagt til Nørre-Snede. Man skulde efter stedets beliggenhed vente at finde en kro her, men en saadan er dog ikke kommen mig for øje. Ved Vrads var der i 1683 rester af skov, der dog kun var takseret til $\frac{1}{2}$ svins olden. Den indeholdt intet bygningstømmer. Til Snab (Snabegaard) var der ligeledes skov til $\frac{1}{2}$ svin²⁾.

Fra Vrads gik rejsen fordem gennem vældige, mennesketomme landskaber, hvoraf langt den største del nu er beplantet. Først kommer et stykke nøgen hede, det ensomme og stemningsfulde areal, der stadig hedder *Vrads Sande*, skønt sandet forlængst er dæmpet og lyngbevokset. I vore dage er stedet en turistattraktion. Forhen var det anderledes, da var de vejfarende mindre henrykte over at skulle passere denne ganske ørkenagtige strækning. Om stedet skriver professor T. A. Becker i 1843: »Ved Vrads By var tidligere en meget frygtet Flyvesandsstrækning, som dog nu er dæmpet³⁾, men her paa den goldeste og modbydeligste Plet i hele Sognet, ja, i mange Herreder, — endogsaa her voksede fordem frodige Skove, men de ere

¹⁾ Orion II, 224.

²⁾ Østjydske Hjemstavn 1940, s. 38.

³⁾ Dæmpningen begyndte 1795 og var 1806 fuldført med klitagsvipper. Arealet var omtrent 170 td. l. (Aarhus Stifts Aarb. 1940, s. 11; 1941, s. 67).

faldne som alle de andre et Offer for Fædrenes Ubetænksomhed, idet disse ikke blot huggede stærkt til deres brændeslugende Jernsmelteovne, af hvilke man endnu paa saa mange Steder, blandt andet ogsaa i Vrads Sogn — finder Spor. men end ikke vogtede sig for at aabne Skovene imod Vest, og Egnens forfærdelige Svøbe tog da strax saa alvorligen fat, at Træerne snart gave Plads for den kraftigere Lyng«¹⁾). Naar Becker her bruger saa stærke ord om Vrads Sande, maa han vist have været i daarligt humør, thi andetsteds udtaler han sig helt romantisk om hedens poesi. Men for rejsende i sandflugtens tid har denne ørken været slem at passere, især i stærk blæst, thi da kunde det let gaa dem, som det gik professor E. Wiborg, der i 1791 vilde inspicere sandflugtsarealerne ved Nørlund længere vesterude i Vrads herred. »Det blæste en haard Nordvest,« skriver han, »og man turde ej bringe mig ind i Sandflugten af Frygt for at køre vild. Rejsen blev (alligevel) foretaget, og da jeg kom ind paa denne Flyvesandsstrækning, kunde jeg næppe aabne et Øje. Alle Genstande forsvandt. Man saa kun en Røg af Sand, som gjorde Solen kobberfarvet²⁾«.«

Ved det nordvestlige hjørne af Vrads Sande gaar den gamle landevej, der er trukken i en moderne bivejs uniform, ind gennem mægtige plantager. Omkring 11 km er man fra nu af — med en ringe afbrydelse — omsluttet af naaleskov, inden man atter naar ud paa aabent land. Det første af disse beplantede arealer hedder *Store Hjøllund Plantage*. Ogsaa her var der i sin tid sandflugt (80 td. l.), hvis dæmpning dog allerede var iværksat 1779. Naar denne plantage er tilende, er vi naaet til *Lille Hjøllund*, som ligger ved den

¹⁾ Orion II, 72—73.

²⁾ Aarhus Stifts Aarb. 1940, s. 41—42.

store midtjydske »Hærvej«. Nu er her jernbanestation og nogle bygninger, af hvilke et gammelt straatækt hus siges at være en rest af den gamle Hjøllund kro. Dennes oprindelse gaar sikkert et godt stykke tilbage i tiden, men den ældste bevilling, jeg er stødt paa, er fra 1775 og blev givet til Anders Nørschou. Hans søn var vistnok den sr. Rasmus N. i Lille Hjøllund, som 1795 fik opsynet med sandklitternes fredning. I 1808 fik Anders Wissing bevilling, og 50 aar efter hed kromanden Rasmus Nielsen. Kroen var i sin tid meget besøgt af studedriverne, idet studene fra Vendsyssel og Himmerland blev drevet ad Hærvejen over Aalborg, Viborg, Knudstrup, Lille Hjøllund osv. til Foldingbro og videre til Itzehoe eller Husum¹⁾. Kroen er forlængst nedlagt og er nu erstattet af et afholdshotel.

Ved Lille Hjøllund kro slutter Aarhus-Ry-Ringkøbing vejen sig til, og nu gaar farten i forening videre vestpaa over de fordums mægtige lyngvidder, nu det ensformige og vildsomme skovhav, hvor lyngen dog endnu flere steder breder sig i store aabne enklaver. Den gamle vej afbrydes ved Hjøllund station af banelinjen, og vejen gaar nu i et nordligt sving over denne ind i *Gludsted Plantage*. Et sted her ude mellem Hjøllund og bakkeøen Isenbjerg skar Ringkøbingvejen en fordums landevejsgren, der udgik fra Hærvejen ved Hampen og førte over Hestlund til Skaaphuset²⁾. Hvor plantagen langt om længe ender, befinder vi os ved grænsen til Hammerum herred, og strækningen herfra til Ikast er paa Klingseys Atlas fra 1874—78 afsat med landevejs-signatur, hvilket jo stemmer godt med J. C. Halds tidligere (s. 239—40) omtalte skildring af

¹⁾ Feilberg: Dansk Bondeliv³ I, 178.

²⁾ Om dette se Jyske Saml. 5. r. V, 263—64.

vejens karakter (hvilket vel betyder, at vejen herfra blev indgrøftet).

Snart efter passeredes gaarden *Tyvkær*, i hvis nærhed der sidst i det 18. aarhundrede atter var sandflugt (90 td. l.), men som var dæmpet 1807. Gaardnavnene Bøgskov og Skovdal lidt vestligere vidner højlydt om fortids skove, og ved Isen paa samme egn var der endnu skov i 1645.

Nu hæver sig længere fremme ret pludseligt Ikast bakkeø, som vejen bestiger, hvorpaa den gaar forbi *Bjergegaard* og derpaa gennem *Skelhøj Plantage* og byen *Grøde* til *Ikast*. Strækningen hertil fra *Bjergegaard* var i 1806 agerland. Den gamle vej gik syd om Ikast kirke og støder saa til den nuværende Aarhus-Ringkøbing chaussé, som den følger et kort stykke, men atter forlader, idet den drejer tilhøjre og stiler mod *Gellerup*, hvis granitkirke fra 1140 var herredskirke for Hammerum herred. Herfra er der knapt 2 km til *Lund* eller *Gelleruplund*, som byen almindeligt kaldes. Den var for c. 100 aar siden et trafikcentrum, idet de sparsomme og ret daarlige veje fra Horsens, Randers, Holstebro og Ringkøbing mødtes her. I ældre tider holdtes her Vestjyllands største marked, der ophørte i 1877. Dengang var her naturligvis en kro, som ret sent skal have faaet bevilling. Det var Christen Abildtrups gaard, som gik under navnet »Kroergaarden« (den næstsidste gaard paa venstre haand, naar man kommer fra Gellerup). Herom har Svend Nytoft i Havnstrup fortalt følgende til Evald Tang Kristensen: »Der loserede lige godt mange der, for Vejene til Ringkøbing og til Holstebro skiltes jo der. Saa var det en Gang en større Herre loserede der, han rejste vist nok i Regjeringens Ærende, og han var saa godt tilfreds med Opholdet, at han sagde til Manden, da han

rejste: »Du skal søge en Bevilling til Kroerhold, for saa skal du faa den.« Han svarede: »Det vil a ikke, for saa er a tvungen til at give Losi.« Men en tid efter blev der ham tilsendt en kongelig Bevilling til at holde Kro, dog uden Kroertvang, og uden at han skulde svare noget af det.« »Lundby« kro nævnes i 1859; den ses endnu paa Klingseys Atlas 1874—78, men ikke paa »Frem«s Amtskort c. 1900. Gaarden er nu helt ombygget (stuehuset 1906). Nord for gaarden laa den egentlige markedsplads, medens teltene stod i 2 rækker, en ved hver side af vejen. Forøvrigt fortæller folk i Gelleruplund, at paa markedsdagene holdtes der kro i næsten hver gaard i byen.

I 1845 blev befordringsvæsenet lagt fra Gelleruplund til Herning, og 1849—50 blev landevejen gennem sidstnævnte by anlagt. Meningen var, at den skulde have gaaet gennem Gelleruplund; men beboerne her var bange for de farende folk, som den nye landevej kunde føre med sig, og bad sig fritaget. Og saa løb Herning af med profitten. Endnu i sommeren 1911 stod den gamle vejvisersten i Lund der, hvor landevejene skiltes. Paa den ene side stod Ringkøbing, paa anden Holstebro. Evald Tang Kristensen saa selv stenen.

Lidt udenfor byen gaar vejen om ved en lille plantage og munder saa ud paa den gamle Randers-Ringkøbing vej, som er skildret i dette tidsskrift 5. r. V. Vejene fra Aarhus-Horsens og fra Randers falder fra nu af sammen lige til Ringkøbing. Ruten fører saa over Herning, Snejbjerg, Timring og Brejning. Jeg vil gerne her benytte lejligheden til at gøre nogle smaa tilføjelser til skildringen af den nævnte vej:

Der har været et bedested ved vejen før Brejning kro, nemlig *Ravnsborg kro* i Brejning sogn. Den ses

ikke afsat paa Videnskabernes Selskabs kort 1803, men eksisterede 1859 og endnu 1876; omkring 1900 var den nedlagt. Det er den endnu eksisterende bondegaard Ravensbjerggaard. Endvidere skal jeg for eventuelt interesserede gøre opmærksom paa, at der i Mylius Erichsens »Den jydskede Hede« s. 5 findes en tegning af Vald. Neiiendam forestillende et parti af den gamle Ringkøbingvej vest for Brejning (»Brejning gamle Vase«). Endelig kan jeg henlede opmærksomheden paa et kort fra 1798 over vejens retning gennem Rindum sogn i Hardsyssels Aarbog 1940 s. 90.